

ZAŁĄCZNIK NR 5

Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego

UNI-ART
PRACOWNIA ARCHEOLOGICZNA

**SPRAWOZDANIE Z NADZORU ARCHEOLOGICZNEGO
NAD PRACAMI ZIEMNYMI ZWIĄZANYMI Z BUDOWĄ
KANALIZACJI SANITARNEJ
W MOSINIE W DZIELNICY CZARNOKURZ,
WOJ. WIELKOPOLSKIE**

POZNAŃ 2004

całości robót ziemnych stanowił podstawową formę nadzoru archeologicznego. W miejscach charakterystycznych oraz istotnych z konserwatorskiego punktu widzenia, wykonano stosowną dokumentację stratygrafii nawarstwień.

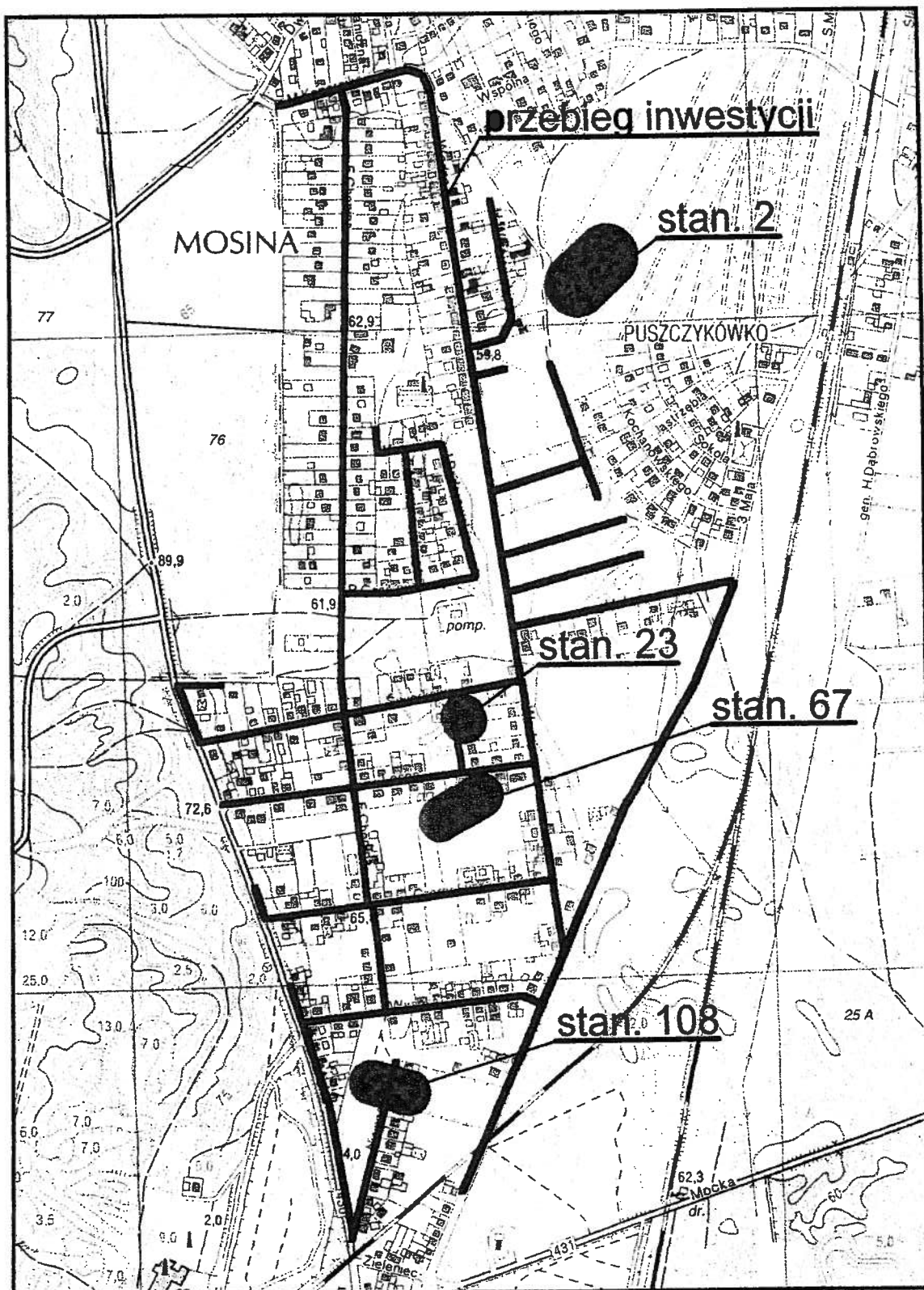
4. Archeologiczne badania wykopaliskowe przeprowadza się w miejscach, w których prace ziemne przecinają stanowisko o dużych walorach poznawczych, w następstwie czego istnieje realne ryzyko jego zniszczenia. W przypadku niniejszego nadzoru nie zarejestrowano takich miejsc wymagających przeprowadzenia badań wykopaliskowych..

Położenie geograficzne

Pod względem geograficznym dzielnica Mosiny - Czarnokurz leży w obrębie Poznańskiego Przełomu Warty. Ośią tego mikroregionu jest rzeka Warta z aluwialnym dnem, nad którym wznosi się piaszczysty taras z wydymami i tarasy wyższe. Inwestycja zlokalizowana była na piaszczystych terasach dna doliny oraz w obrębie dawnych starorzeczy. Sieć hydrograficzną obszaru stanowi rzeka Warta. Na terasach w obrębie pradoliny Warty dominują gleby piaszczyste, tam też w obrębie rowu budowlanego nadzorowanej inwestycji rejestrowano piaski i żwiry akumulacji wodnej, natomiast w obrębie dawnych starorzeczy występują miejscami również gleby typu bagienno-torfowego.

Warunki osadnicze

Inwestycja budowy sieci kanalizacyjnej swym zasięgiem obejmowała całą dzielnicę Czarnokurz. Na północy graniczyła z Puszczykowem, a na wschodzie Puszczykowem-Niwką. Na zachodzie inwestycja dochodziła do podnóża zalesionego stoku, a na południu stykała się z Mosiną. Najbliższa okolica dzielnicy Czarnokurz z punktu widzenia osadnictwa pradziejowego przedstawia się bardzo atrakcyjnie. Urozmaicony krajobraz, sąsiedztwo rzeki Warty będącej zarówno źródłem wody jak i głównym szlakiem komunikacyjnym sprawiły, że teren ten penetrowany był już w czasach najstarszych. Jednakże ze względu na charakter zabudowy, teren gdzie odbywały się prace ziemne należy do słabo rozpoznanych pod względem archeologicznym.

Ryc. 1. Mosina – Czarnokurz; lokalizacja inwestycji.

Najstarsze ślady pobytu ludzi z okolic Mosiny Czarnokurza zarejestrowano na wschód od nadzorowanej inwestycji, na terenie podmokłym w pobliżu obecnego koryta Warty, obecnie jest to dzielnica Puszczykowa - Niwka¹. Natomiast w rejonie objętym nadzorem najstarsze stanowisko (nr 67) znajdowało się w południowej części inwestycji. Odkryto na nim ślady związane są z obozowiskami paleolitycznych łowców reniferów (10 000-8000 l. p.n.e.), którzy pozostawili po sobie grociki i narzędzia krzemienne, ślady z tego samego okresu zanotowano na stan. 2. Kolejny ślad, tym razem z okresu mezolitu (8 000 – 5 000 l. p.n.e.) odnotowano na stanowiskach 2 i 23.

Ryc. 2. Rozmieszczenie stanowisk archeologicznych wokół Mosiny Czarnokurza.
(Wg. AZP).

Osadnictwo z młodszej epoki kamienia – neolitu zarejestrowano na stan. 2, a wiązać je można z ludnością kultury pucharów lejkowatych (3500-2500 lat p.n.e.) oraz kultury amfor kulistych (2500-2000 lat p.n.e.). Nazwa tych kultur pochodzi od charakterystycznych naczyń glinianych, którymi jej przedstawiciele się posługiwali, a których ułamki wyorywane na

¹ W niniejszej pracy korzystano z materiałów i dokumentacji powstałych w trakcie programu Archeologiczne Zdjęcie Polski, a przechowywanych w poznańskim Muzeum Archeologicznym.

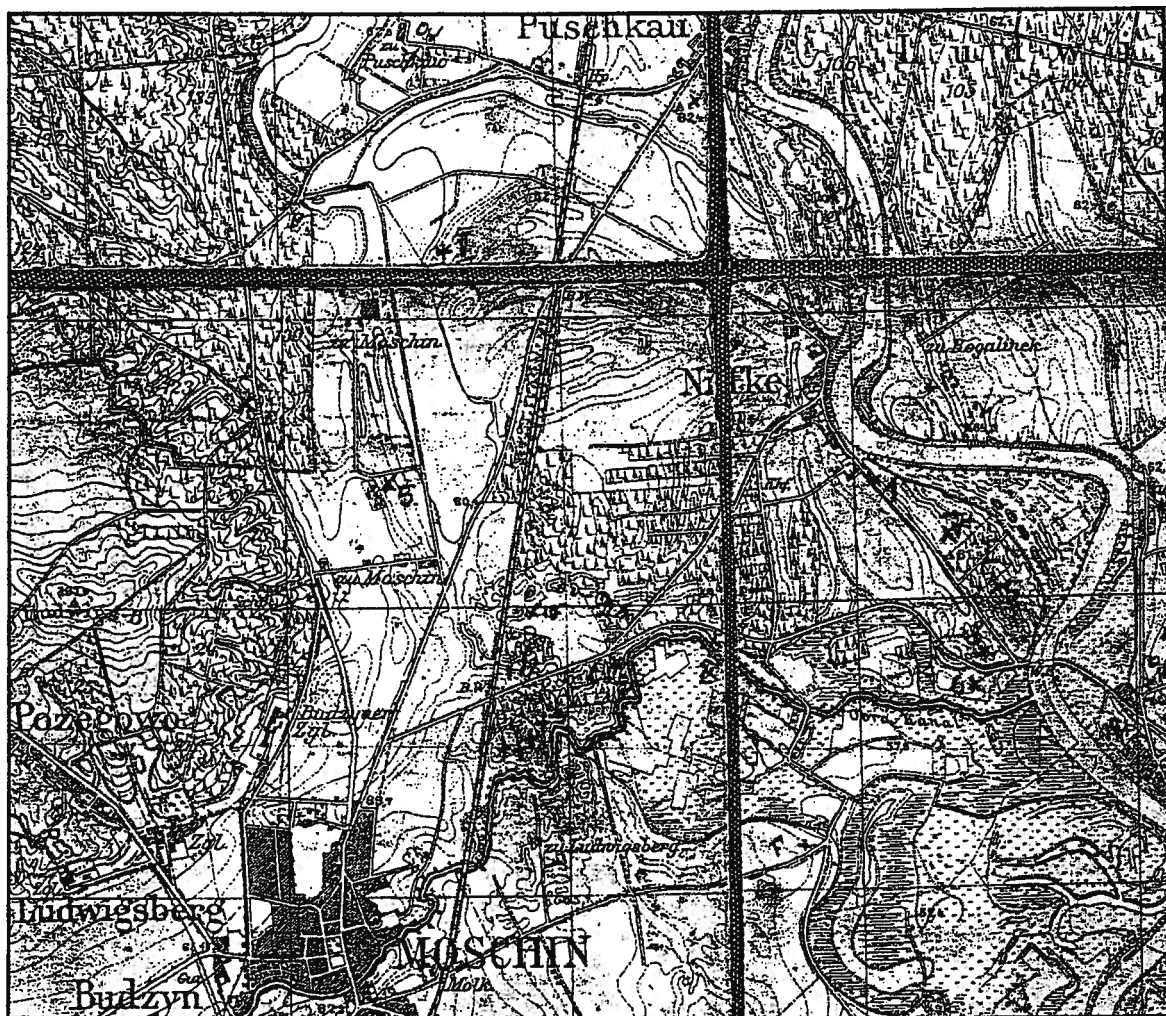
polach lub rejestrowane w profilach pozwalają na w miarę precyzyjne ich określenie. Ludność tych kultur znana była z hodowli bydła, kóz i owiec, zajmowali się też łowiectwem i rybołówstwem, w mniejszym stopniu kopieniaczą uprawą roli.

Kolejnym horyzontem kulturowym odnotowanym w rejonie nadzorowanej inwestycji jest epoka brązu oraz reprezentujące ją społeczności kultury łużyckiej. Ludność tej kultury pojawiła się w Wielkopolsce w III okresie brązu, tj. około 1500 lat p.n.e. i trwała aż po wczesny okres epoki żelaza (500 lat p.n.e.). Kultura łużycka należała do szerokiego kręgu kultur pól popielnicowych, dominujących w tym czasie w Europie, kiedy to upowszechnił się ciałopalny obrządek pogrzebowy. Ludność tej kultury zajmowała się głównie sprzężając uprawą roli oraz hodowlą, a znana jest m.in. z budowy dużych grodów np. w Biskupinie. Ślady jej pobytu i działalności gospodarczej zarejestrowano na stanowisku 2.

Następnie notujemy długą przerwę osadniczą. Przez następne ponad tysiąc pięćset lat brak jest informacji o osadnictwie w tym rejonie, nie wykluczone, że ono funkcjonowało, ale ze względu na silną urbanizację prowadzenie badań rozpoznawczych jest na tym terenie niezwykle utrudnione, dlatego też tego typu nadzory (jak niniejszy), są często jedyną możliwością na poszerzenie i uzupełnienie naszej wiedzy.

Dopiero w późnych fazach wczesnego średniowiecza rejon doliny zajęty został przez intensywne osadnictwo. Koncentrowało się ono w południowej części Czarnokurza w rejonie ulicy Nizinnej, gdzie w trakcie nadzoru odkryto nowe stanowisko archeologiczne nr 108, na którym zarejestrowano ślady osadnictwa z fazy F wczesnego średniowiecza (1250-1350 r.), punkt z okresu późnego średniowiecza (2 poł. XIV-XV w.) oraz punkt z okresu nowożytnego (XVI-XIX w.). Bezpośrednio dla historii samej Mosiny najbardziej interesujące są ślady działalności ludzkiej w okresie średniowiecza, które można by wiązać z czasami przedlokacyjnymi i ewentualnie lokacyjnymi miasta Samo miasto swymi korzeniami sięga średniowiecza. Nadanie praw miejskich dla Mosiny nastąpiło w 1302 roku. Miasto otrzymało grunty na terenie wsi Mosina, gdzie zamierzano je lokować. Wojewoda Mikołaj Przedpełkowic darował wtedy mieszkańom wsie Pożegowo i Krosno. Mosina powstała przy ważnym trakcie Poznań-Kościan-Wrocław w miejscu krzyżowania się z nim dróg o znaczeniu lokalnym łączących Stęszew z Kórnikiem i Poznań ze Śremem. Tereny Czarnokurza leżały pomiędzy Mosiną i Puszczykowem i stanowiły przez bardzo długi czas, w zasadzie aż do XX w. rejon pól uprawnych i łąk mieszkańców sąsiedniego Puszczykowa. Brak osadnictwa w tym rejonie potwierdza pruska mapa z końca XIX w. (por. ryc. 3). Samo Puszczykowo swymi korzeniami sięga również średniowiecza i było wtedy własnością kościelną. Najstarsze źródło pisane wymienia Puszczykowo już w 1387 r. przy okazji sporu o rozgraniczenie

między Puszczykowem a Wirami. Spór ten ma długą historię i jeszcze podczas lustracji granic w roku 1500 możemy przeczytać, że „... granice Puszczykowa ze wszystkich stron są dobrze oznaczone, jedynie granica z Wirami wymaga poprawy, gdyż kmiecie z Wir zaorują ją i niszczą”.

Ryc. 3. Mosina-Czarnokurz na planie pruskim z 1888 r.

Sam Czarnokurz po raz pierwszy w źródłach pisanych wymieniony został w 1574 r. w piśmie kapituły poznańskiej, w którym zezwala ona „... Walentemu Sroce na wykup od młynarza Stan. Szczerby dwukolnego młyna kapitulnego w Puszczykowie wraz z trzecią miarą [tj. prawem do pobierania co trzeciej miary z mielonego zboża] za 20 grzywien; młynarz otrzymuje, na mocy dawnego przywileju, rolę koło młyna (obecnie zarośniętą: *nunc excrescentum*), może też po wycięciu drzew, posiadać łąkę zw. Czarnekurze, ciągnącą się od Puszczykowa w kierunku Mosiny...”. Wynika z tego że w XVI wieku ziemie Czarnokurza należały do wsi Puszczykowo.

Wyniki nadzoru archeologicznego

Inwestycja zakładania sieci kanalizacyjnej swym zasięgiem objęła w zasadzie całą dzielnicę Mosiny – Czarnokurz. Lokalizacja prac ograniczająca się do ulic i rozmiar robót ziemnych w znaczącym stopniu wpływały na możliwości poznawcze przeprowadzonych przez nas nadzorów archeologicznych.

W oparciu o mapy AZP stwierdzono, że w pobliżu terenu prac ziemnych znajdują się trzy znane archiwalne stanowiska archeologiczne: 2, 23 i 67, a w trakcie prowadzonego nadzoru odkryto jedno nowe – 108. Zwarta zabudowa znacznej części Czarnokurza w praktyce uniemożliwiała lub bardzo ograniczała możliwości przeprowadzenia badań powierzchniowych weryfikujących dane archiwalne. Podstawą więc nadzoru była lustracja profilów wykopu budowlanego, w szczególności w tych miejscach, gdzie wykopy przebiegały w pobliżu wymienionych stanowisk archiwalnych. Opieranie się jedynie na obserwacji profilów miało ten mankament, że prace ziemne koncentrowały się w obrębie ulic. Przy ich budowie bardzo często górne warstwy, tj. humus i ewentualne warstwy kulturowe, były niwelowane.

Nr. 1. Puszczykowo-Niwka, gm. Puszczykowo stan. 11 (arkusz 55-27, stan. 2)

1. Dane archiwalne – obozowisko paleolityczne, punkt osadniczy z okresu mezolitu, osada z okresu neolitu; ślad osadniczy z okresu brązu?, punkt osadniczy kultury łużyckiej, ślad osadniczy o nieustalonej chronologii;
2. Zwiad archeologiczny
 - a. Położenie
 - strefa krajobrazowa – Pradolina Warty
 - typ gleby – gleby piaszczyste
 - ekspozycja – teren eksponowany, terasa nadzalewowa
 - b. Charakterystyka stanowiska
 - powierzchnia rozrzutu – poniżej 1 ha
 - gęstość występowania znalezisk - mała
 - c. Klasyfikacja chronologiczno-kulturowa – ślad osadniczy z okresu późnego średniowiecza, ślad osadniczy z okresu nowożytnego
3. Nadzór archeologiczny – stanowisko nie zostało przecięte rowem budowlanym, prace ziemne prowadzone były w najbliższym sąsiedztwie stanowiska, jednakże nie zarejestrowano w obrębie wykopu budowlanego odkształceń o charakterze antropogenicznym, materiał zarejestrowano w trakcie badań powierzchniowych.

Stanowisko archiwalne zlokalizowane było na niewielkim wyniesieniu piaszczystym, które obecnie porasta las, natomiast materiał średniowieczny i nowożytny znaleziono na polu przy lesie na terenie, na którym pierwotnie znajdowało się starorzecze. W zasadzie można to stanowisko oznaczyć jako nowe, jednakże w związku z tym, że bezpośrednio przylega do stanowiska 2 zdecydowano się poszerzenie jego zasięgu oraz rozciągnięcie dotychczasowej chronologii.

Nr. 2. Mosina, gm. Mosina stan. 33 (arkusz 55-27, stan. 67)

1. Dane archiwalne – punkt osadniczy z epoki paleolitu;
2. Zwiad archeologiczny
 - a. Położenie
 - strefa krajobrazowa – Pradolina Warty
 - typ gleby – gleby piaszczyste
 - ekspozycja – teren eksponowany, terasa nadzalewowa
 - b. Charakterystyka stanowiska
 - powierzchnia rozrzutu – poniżej 1 ha
 - gęstość występowania znalezisk - mała
 - c. Klasyfikacja chronologiczno-kulturowa – ślad osadniczy z okresu nowożytnego – XIX w.
3. Nadzór archeologiczny – stanowisko nie zostało przecięte rowem budowlanym, prace ziemne prowadzone były w najbliższym sąsiedztwie stanowiska, jednakże nie zarejestrowano w obrębie wykopu budowlanego odkształceń o charakterze antropogenicznym, materiał zarejestrowano w trakcie badań powierzchniowych.

Nr. 3. Mosina, gm. Mosina stan. 5 (arkusz 55-27, stan. 23)

1. Dane archiwalne – punkt osadniczy z okresu mezolitu;
2. Zwiad archeologiczny – stanowisko zweryfikowano negatywnie
3. Nadzór archeologiczny – stanowisko znajduje się obecnie w rejonie zwartej zabudowy przez co przeprowadzenie badań powierzchniowych było bardzo utrudnione; w obrębie wykopu budowlanego nie odnotowano odkształceń o charakterze antropogenicznym.